

Poznań, 6 marca 2018r.

Dr hab. Aleksander Grzelak, prof. nadzw. UEP  
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej  
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr Cezarego Klimkowskiego  
pt.: „Kurs walutowy a dochody producentów rolnych w Polsce”, Instytut  
Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB, Warszawa 2017,  
ss. 223 (maszynopis), napisanej pod kierunkiem  
prof. dr hab. Włodzimierza Rembisza**

**1. Ocena doboru problematyki badawczej i tematu rozprawy**

W warunkach globalizacji procesów gospodarczych zagadnienie kursu walutowego staje się ważnym elementem opłacalności produkcji, a przede wszystkim eksportu i importu produktów. W recenzowanej rozprawie zagadnienia kursu walutowego zostały odniesione do dochodów producentów rolnych. Pomimo tego, że rolnicy w takiej gospodarce jak Polska w niewielkim zakresie bezpośrednio uczestniczą w eksporcie swoich produktów, to zmienna kursowa odgrywa coraz większą rolę w kształtowaniu ich warunków rozwojowych. Wynika to z postępującego procesu integracji rynków na świecie (także żywnościowych), jak i przede wszystkim z efektu przeniesienia zmian kursowych na ceny krajowe. Z drugiej strony kategoria dochodu rolniczego stanowi kluczową kwestię. Decyduje ona bowiem o poziomie zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych mieszkańców wsi, jak również o możliwościach inwestycyjnych i perspektywach rozwojowych samych gospodarstw rolnych. Warto także odnotować, że wysokość wsparcia jednolitych płatności obszarowych w Polsce w ramach WPR UE uzależniona jest od kształtowania się kursu PLN względem EURO. Powyższe przesłanki jednoznacznie wskazują na aktualność zaproponowanej problematyki badawczej w rozprawie. Zagadnienia te nie były dotychczas przedmiotem szerszego zainteresowania, często są pomijane i niedoceniane, zwłaszcza w polskich opracowaniach naukowych. Dlatego



są wyzwaniem w ramach badań, w obrębie dyscypliny ekonomii, w specjalności ekonomia rolna. Uwagę zwraca wieloaspektowość poruszanej w rozprawie problematyki. Wymagało to od Doktoranta dobrej znajomości zagadnień makroekonomicznych, mikroekonomicznych, jak i metodycznych. W związku z tymi przesłankami podjęte w dysertacji problemy są w moim przekonaniu wartościowe i wnoszą naukową wartość dodaną. Ponadto poruszone zagadnienia mają znaczenie aplikacyjne. Dlatego uczynienie ich przedmiotem rozprawy doktorskiej jest interesującym wyzwaniem, które może być podstawą uzyskania stopnia doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia.

## 2. Układ pracy

Praca składa się z sześciu rozdziałów, wprowadzenia i podsumowania. Układ rozprawy oceniam pozytywnie. Zbudowany został w sposób klasyczny, tj. od kwestii ogólnych, teoretycznych do szczegółowych. Struktury poszczególnych części zaprojektowano adekwatnie do celów badawczych. Objętość rozdziałów i podrozdziałów jest uzasadniona zakresem i przedmiotem prowadzonych rozważań. Uwagę zwraca ich przejrzystość i logika. Przykładem może tu być wzorcowo przedstawiony schemat prowadzonych badań (rys. 1., s.9). Wątki teoretyczne, metodyczne oraz empiryczne zostały w rozprawie właściwie zintegrowane. Zastrzeżenia mam jednak do sformułowania rozdz. 5.2 oraz 6.3. W pierwszym przypadku Doktorant użył niepotrzebnie terminu „analiza”, który w gruncie rzeczy jest pleonazmem. Z kolei w przypadku rozdz. 6.3 samo sformułowanie tytułu mogłoby wskazywać na zbieżność z rozdz. 4.2, a przecież tak nie jest.

W części pierwszej dysertacji obejmującej rozdz. I-III przedstawiono ramy teoretyczne oraz zarysowano problematykę badawczą na tle innych opracowań. Z kolei rozdz. IV-VI mają charakter empiryczny i weryfikują wcześniejsze oceny teoretyczne, wynikające także z przeglądu literatury. Za najwartościowsze i kluczowe dla realizacji celów badawczych uważam rozdziały V i VI. W sumie to wszystkie części pracy oceniam pozytywnie. Jedyne w rozdz. III niektóre wątki mają charakter nadmiernie podręcznikowy. Podsumowanie dysertacji z kolei mogłoby w jeszcze lepszym stylu konsumować przeprowadzone badania. Niepotrzebnie zawarto tam wątki, które mają charakter streszczenia. Na uwagę zasługuje bardzo dobry styl narracji oraz wysoki poziom syntez cząstkowych zawartych w podsumowaniach rozdziałów.



### 3. Cele pracy i hipotezy badawcze

Deklarowanym celem pracy była: „...ocena wpływu kursu walutowego, na dochodyosiągane przez producentów rolnych w Polsce”. Do jego realizacji sformułowano także dwa cele poboczne oraz 9 zadań badawczych. W sumie sposób ich wykonania oceniam wysoko. Wątpliwości mogą pojawić się przy sformułowaniu tak dużej liczby zadań badawczych, co w efekcie niepotrzebnie nadmiernie rozczłonkowuje główny zamysł badawczy.

W przypadku hipotez Doktorant sformułował dwie główne:

1. Zmiany kursu walutowego wpływają na poziom dochodów z produkcji rolniczej;
2. Siła oddziaływania zmian kursu walutowego na dochody producentów rolnych zależy od kierunku produkcji i wielkości ekonomicznej

Sądzę, że pierwsza z nich jest nadmiernie oczywista. Chodzi bowiem o to, że „wpływ” w tym przypadku (por. hipotezę nr 1) zawsze istnieje, różna jest jednak jego siła, co zostało przedstawione w hipotezie drugiej. Dlatego te dwie hipotezy można byłoby sformułować w jednej. Z drugiej strony przy tak rozwiniętej liczbie zadań badawczych i celów pobocznych Doktorant powinien sformułować także hipotezy poboczne. Z wyników badań jednoznacznie mogę stwierdzić, że istniały takie możliwości (np. w kontekście efektu przeniesienia), tym bardziej że wyniki badań są wieloaspektowe. Przedstawione hipotezy zweryfikowano w sposób satysfakcjonujący w oparciu o przegląd literatury, a przede wszystkim dane empiryczne.

W sumie cele i hipotezy badawcze są spójne, właściwie zintegrowane z tematem głównym pracy i dobrze wyznaczają zakres badawczy dysertacji.

### 4. Ocena zakresów rozprawy i metod badawczych

Zakresy badań zostały właściwie dookreślone. Zakres czasowy badań (lata 2004-2014) był wystarczający do realizacji postawionych celów i wynika z dostępności danych empirycznych. Pozwoliło to na dobre osadzenie poruszanych problemów w perspektywie retrospektywnej. Przyjęcie lat 2013 i 2014 do symulacji zmian kursowych jest zrozumiałe w świetle zaprezentowanych założeń badawczych i utrzymania we właściwych proporcjach warstwy empirycznej badań. Obiektem analiz są gospodarstwa towarowe (w ramach systemu FADN) specjalizujące się w wybranej produkcji rolnej: produkcji zbóż, mleka, żywca wieprzowego i wołowego. Taki wybór uważam za słuszny w świetle konieczności badania



efektu przeniesienia zmian kursowych. Zakres przestrzenny badań odnosi się do Polski i jest wystarczający dla realizacji celów pracy i hipotez badawczych.

W rozprawie wykorzystano dane z systemu zbierania danych o produktach rolniczych AGROKOSZTY, FADN, GUS, Eurostat, FAOSTAT, francuskiego urzędu statystycznego, niemieckiego urzędu statystycznego, NBP. Tak szeroki zakres wykorzystanych baz danych świadczy pozytywnie o przeprowadzonych badaniach oraz wskazuje na ich złożoność i wieloaspektowość.

Mocną stroną pracy jest jej warsztat badawczy. W badaniach Doktorant wykorzystał wiele metod badawczych: testy do oceny zintegrowania szeregów czasowych, przyczynowość w sensie Grangera, modele wektorowo-autoregresyjne (VAR), korekty błędem (VECM), autoregresyjny z rozłożonymi opóźnieniami (ARDL), jak również funkcje odpowiedzi na impuls. Dobór metod badawczych oceniam wysoce pozytywnie. Ponadto uwagę zwraca bardzo przejrzysty sposób ich przedstawienia oraz wykorzystania. Znacznym ułatwieniem dla przyswajalności treści było zawarcie aneksu metodycznego. Daje się zauważyć swobodę z jaką Doktorant porusza się po zagadnieniach metod ilościowych. Jednocześnie warto zauważyć wysoki stopień pracochłonności przeprowadzonych badań.

## 5. Uwagi merytoryczne

Lektura rozprawy skłania do refleksji. Pojawiają się także uwagi, wątki dyskusyjne, wątpliwości oraz sugestie:

- Doktorant nieco przesadnie stwierdził, że tym co determinuje ceny na rynku wewnętrznym w Polsce nie są relacje krajowej podaży i popytu, tylko ceny notowane na rynkach zagranicznych (s. 5). Z przeprowadzonych w pracy badań wynika, że zmienna kursowa jest istotna. Z drugiej jednak strony nie był badany wpływ krajowych relacji podaży-popytowych na ceny. Wpływ tych relacji zawsze istnieje (być może coraz słabszy). Może on się zmieniać (zmniejszać) czy ewoluować poprzez szybkość dostosowań popytowo-podażowych
- W rozważaniach odnośnie determinant zmian kursu płynnego pojawia się wątek wpływu rolnictwa na inflację (s.23-24). Zgadzam się z Autorem, co do tego że jest znaczący na tle innych wyznaczników. Szkoda, że nie rozwinięto tego wątku o doświadczenia z roku 2007 w Polsce, kiedy termin agflacja był dość często wykorzystywany przez ekonomistów.



- Przy objaśnianiu definicji zysku należałoby wskazać na różnicę pomiędzy dochodem, a zyskiem w przypadku rolnictwa. Jest to istotne z punktu widzenia ekonomii rolnej. Samo stwierdzenie, że zysk będzie utożsamiany w pracy z dochodem uzyskiwanym przez producentów rolnych (s. 36) jest nadmiernym uproszczeniem. Podobnie jak zbyt silne zaakcentowanie w tym fragmencie pracy kategorii zysku w porównaniu do dochodów. Może to gubić z pola widzenia niektóre mechanizmy funkcjonowania gospodarstw rolnych. Należy jednak zauważyć, że w analizach empirycznych przedmiotem ocen jest głównie kategoria dochodu rolniczego
- Doktorant stwierdza, że problematyka czynników wytwórczych jest w zasadzie bardziej tematem zainteresowania nauk rolniczych niż ekonomicznych (s. 41). Autorowi zapewne chodziło o to, że najczęściej obiektem zainteresowania badaczy w przypadku ocen produktywności czynników produkcji jest rolnictwo, co nie przekreśla tego iż analizy te mają charakter ekonomiczny. Z kolei nauki rolnicze bardziej zainteresowane są między innymi kategoriami produktywności
- W rozdz. 4.2 analizy miejscami pozostawiają niedosyt. Brakuje odpowiedzi na pytanie dlaczego? Stwierdzenia odnośnie osiąganych wielkości np. relacji wartości zużycia pośredniego do produkcji ogółem ze względu na typy produkcyjne gospodarstw (s. 86-87) mogłoby być bardziej rozwinięte
- Interesujące byłoby poszerzenie wątku dotyczącego dominacji ryzyka cenowego nad produkcyjnym ze względu na typy produkcyjne gospodarstw rolnych (s.95)
- Z analiz dotyczących reakcji cen jęczmienia w Polsce na zmiany kursowe wynika, że mieliśmy do czynienia z nadreakcją cen krajowych (s.125). Ciekawa byłaby opinia Autora odnośnie przyczyn tego zjawiska

## 6. Osiągnięcia badawcze

Doktorantowi udało się osiągnąć wiele interesujące efektów naukowych. Zaliczam do nich:

- Przedstawienie mechanizmu wpływu kursu walutowego na dochody producentów rolnych
- Rozpoznanie, w tym skwantyfikowanie znaczenia efektu przeniesienia zmian kursowych dla kształtowania się cen produktów rolnych, jak i wybranych środków zaopatrzenia rolników w Polsce

- Udowodnienie, że siła oddziaływania zmian kursu walutowego na dochody producentów rolnych jest determinowana kierunkiem produkcji oraz wielkością ekonomiczną gospodarstwa rolnego
- Wykazanie, że ceny środków produkcji dla rolnictwa w dużo mniejszym stopniu zależne są od zmian kursowych w porównaniu do cen surowców rolnych
- Stwierdzenie, że wartość produkcji w gospodarstwach rolnych ulega większym zmianom niż poziom kosztów bezpośrednich, także w konsekwencji większej siły efektu przeniesienia
- Wykazanie, że zmiana wartości złotego względem euro wiąże się z natychmiastową zmianą dochodów uzyskiwanych w produkcji wybranych produktów rolnych (trzoda chlewna, zboża)

## **7. Formalna ocena pracy**

Warsztat pisarski stosowany na ogół właściwie. Rozprawa napisana jest klarownym językiem. Szata graficzna dysertacji na dobrym poziomie. Pojawiają się jednak „potknięcia”:

- Wielokrotnie występują powtórzenia wyrazów w sąsiadujących czy tych samych zdaniach (s.4, 9, 99, 181)
- Stosowanie kolokwializmów (np. ...zachodzących w i naokoło rolnictwa...) (s.9)
- Zdarzają się niewłaściwe formy gramatyczne wyrazów (np. s.14, 22, 30, 93, 94, 102, 104)
- Pojawiają się treści odnoszące się do tabel, które nie znajdują pokrycia w zestawieniach (np. s.116)
- W legendzie do rys. 4.10 (s.90) brakuje opisu koloru wszystkich wykresów
- Niska czytelność rys. 5.1-5.4 ze względu na niewielki kontrast dla poszczególnych kategorii

## **8. Ocena ogólnej wiedzy teoretycznej Doktoranta w dyscyplinie ekonomia oraz doboru literatury**

Doktorant wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, formułowania i rozwiązywania przy pomocy instrumentów statystycznych i



ekonometrycznych, problemów naukowych. Udowodnił szeroki zakres wiedzy w obszarze teorii kursu walutowego, systemów walutowych, ryzyka dochodowego i jego percepcji. Za wartościowe uważam rozważania odnoszące się do teorii cen rolnych oraz gruntowny przegląd teoretyczny efektu przeniesienia zmian kursowych na ceny krajowe. Zaprezentowany poziom wiedzy, przegląd literatury upoważniają mnie do stwierdzenia iż Doktorant posiada jej szeroki zakres w dyscyplinie naukowej: ekonomia, w specjalności: ekonomia rolna. W świetle powyższych stwierdzam, że podejście Autora do badanych zagadnień w świetle aktualnej wiedzy jest prawidłowe i odpowiada regułom pracy doktorskiej. Pan mgr Cezary Klimkowski analizując kolejne zagadnienia nawiązuje do dotychczasowego dorobku nauk ekonomicznych i potrafi właściwie zdyskontować ten dorobek na potrzeby dysertacji.

W pracy wykorzystano ok. 170 pozycji bibliograficznych z tego większość (ok. 60 %) to opracowania zagraniczne. Dominują pozycje z zakresu dyscypliny ekonomia, uzupełnione o pozycje z finansów. Dobór literatury był prawidłowy i pozwalał na realizację założeń badawczych. Mam jedynie jedną uwagę. W pierwszym rozdziale pracy (dokładniej w 1.2) zbyt często wykorzystywana jest pozycja autorstwa prof. M. Jurka o międzynarodowym systemie walutowym (w sumie 9 razy). Tymczasem istnieje wiele innych opracowań literaturowych w tym obszarze np. Bush O., Farrant K., Wright M. (2011), Reform of the International Monetary and Financial System, czy Wang J. (2016), The Past and Future of International Monetary System.

## 9. Konkluzja

**Przechodząc do ostatecznej konkluzji stwierdzam, iż przedstawiona przez Pana mgr Cezarego Klimkowskiego dysertacja jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Wypełnia lukę poznawczą w zakresie wpływu kursu walutowego na dochody producentów rolnych w Polsce, tym samym istotnie wzbogacając wiedzę na ten temat oraz zawiera wartościowe wnioski, które mają także wymiar aplikacyjny.** Dlatego może być w przyszłości, po udoskonaleniach, podstawą monografii. Przedstawione badania są wiarygodne i rzetelnie przeprowadzone, a formułowane wnioski mają charakter naukowy i obiektywny. Podniesione uwagi i wątpliwości nie są pierwszoplanowe, by osłabić walory naukowe oraz aplikacyjne pracy, a służą głównie udoskonaleniu warsztatu badawczego Doktoranta.

Reasumując uważam, że rozprawa doktorska Pana mgra Cezarego Klimkowskiego pt.: „*Kurs walutowy a dochody producentów rolnych w Polsce*” napisanej pod opieką naukową Pana Prof. W. Rembisza spełnia w wysokim stopniu wymogi stawiane pracom doktorskim (art. 13 ust 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r., o stopniach naukowych i tytule naukowym (z późn. zmianami) z zakresu nauk ekonomicznych, w dyscyplinie ekonomia. W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Naukowej Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej obrony.



Dr hab. Aleksander Grzelak, prof. nazdw. UEP